ਗਰੀਬ ਲੋਕ

ਜਗਰੂਪ ਸਿੰਘ ਰੂਪ ਦੀ ਕਹਾਣੀ *ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀ* 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ

ਪਾਤਰ

ਮਾਸਟਰ ਜੀ—ਪਿੰਡ ਦਾ ਇਕ ਮਾਸਟਰ
ਸ਼ਾਹ—ਪਿੰਡ ਦਾ ਸ਼ਾਹ
ਆਲਾ ਸਿੰਘ—ਪਿੰਡ ਦਾ ਇਕ ਸੁਹਿਰਦ ਬੰਦਾ
ਨੱਥੂ—ਮਹਿਰਾ (ਗਰੀਬ ਲੋਕ)
ਕਰਮੀ—ਨੱਥੂ ਦੀ ਬੀਵੀ

ਗ਼ਰੀਬ ਲੋਕ

[ਪਰਦਾ ਉੱਠਣ 'ਤੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਮੰਚ 'ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਹਨ।]

ਮਾਸਟਰ ਜੀ : ਮੈਂ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਮਾਸਟਰ ਹਾਂ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਪਿੰਡਾ ਵਾਕਣ ਇਕ ਪਿੰਡ ਏ। ਬਹੁਤੇ ਘਰ ਕੱਚੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਾਕੀ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਕਣ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੜਕ ਵੀ ਬੜੀ ਮਾੜੀ ਏ। ਕੁਝ ਖਾਂਦੇ-ਪੀਂਦੇ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀਆਂ ਦਾ ਦੋ ਡੰਗ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਏ...ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਨੇ। ਇਕ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਪਸ਼ੂ ਲਵੇਰਾ ਪਾਲਣਾ ਤੇ ਦੁੱਧ ਵੇਚ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਏ...ਗਰੀਬ ਬੰਦੇ ਲਈ ਕੋਈ ਲਵੇਰਾ ਖਰੀਦਣਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਕੋਈ ਕੱਟੀ ਜਾਂ ਵੱਛੀ ਲੈ ਕੇ ਉਹਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਦੁੱਧ ਵੇਚ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੱਬਰ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਬੜੀ ਹੀ ਪਿਛੋਕੜ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿ ਲਵੋ ਕਿ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਆਰਥਕਤਾ ਏ, ਪਰ ਇਹ ਅਸਲੀਅਤ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਪਰ ਬਹੁਤਾ ਦੇਸ਼ ਹਾਲੇ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਆਰਥਕਤਾ ਵਿਚ ਹੀ ਜੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਆਰਥਕਤਾ ਵਿਚ ਜੀ ਰਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਕ ਨੱਥੂ ਮਹਿਰੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਤੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਨੱਥੂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਹਦੀ ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀ ਮਹਿੰ ਦੀ ਵੀ ਹੈ। ਬੜੇ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਏ ਕਿ ਨੱਥੂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਅਤੇ ਮਾਂ ਨੇ ਇਕ ਮਹਿੰ ਕੱਟੀ ਤੋਂ ਪਾਲੀ ਸੀ...ਪਰ ਉਹ ਜਦੋਂ ਦੁੱਧ ਦੇਣ 'ਤੇ ਆਈ ਸੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਹ ਕਰਜ਼ੇ ਦੇ ਬਦਲੇ ਬੂਹੇ ਬੱਧੀ ਮੱਝ ਦਾ ਸੰਗਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਨੱਥੂ ਦੀ ਮਾਂ ਇਸ ਸਦਮੇ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਿਮਾਰ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚੱਲ ਵੱਸੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਮਹਿੰ ਦੀ ਇਕ ਕੱਟੀ ਸ਼ਾਹ ਕੋਲੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਨੱਥੂ ਅਤੇ ਉਹਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਨੇ ਪਾਲੀ ਹੈ। ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਚੱਲ ਰਹੀ ਕਹਾਣੀ ਅੱਜ ਫੇਰ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਹੈ...ਜੋ ਕੱਲ੍ਹ ਨੱਥੂ ਦੀ

ਮਾਂ ਉੱਤੇ ਬੀਤੀ ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਨੱਥੂ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ 'ਤੇ ਬੀਤਣ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਤੇਰੀ ਜੂਨ ਨਾ ਬਦਲੀ, ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਗਰੀਬਾ ਵੇ
ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਭਾਵੇਂ ਲੱਖ ਬਣ ਗਏ

(ਮਾਸਟਰ ਮੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਸ਼ਾਹ ਵਹੀ ਚੁੱਕੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਸ਼ਾਹ : ਇਹ ਮਾਸਟਰ ਬੜਾ ਖਚਰਾ ਏ...ਜਦੋਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਆਇਆ ਏ...ਇਹਨੇ ਪਿੰਡਾਂ ਬੜਾ ਫਤੂਰ ਪਾਇਆ ਏ...ਸਰਕਾਰ ਇਹਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਏ ਕਿ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਏ, ਪਰ ਇਹ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕੰਮੀਆਂ ਕਮੀਣਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਏ...ਸਾਡੀ ਤਾਂ ਇਹਨੇ ਸਾਰੀ ਪੜਤ ਹੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਏ...ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਏ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੈਲੰਡਰਾਂ ਦੀ ਥੇਹੀ ਕਿਥੋਂ ਚੁੱਕ ਲਿਆਇਆ ਏ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਘਰ ਵੜ ਜਾਓ, ਅੱਗੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਲੱਗੀ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਕਿਧਰੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਰੱਸਾ ਚੁੰਮ ਰਿਹਾ ਏ, ਕਿਧਰੇ ਮੁੱਠੀ ਵੱਟ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਖਲੋਤਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਲੋਕ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ, ਰਿਸ਼ੀਆਂ-ਮੁਨੀਆਂ, ਗੁਰੂਆਂ, ਬਾਬਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਭਾਣਾ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣਦੇ ਸਨ...ਹੁਣ ਤਾਂ ਹਰ ਇਕ ਮੁੱਕੀ ਵੱਟ ਕੇ ਖਲੋਤਾ ਏ।

(ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਇਹ ਵਰਤਾਲਾਪ ਬੋਲਦਿਆਂ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਮੰਚ 'ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੁੱਕੀ ਵੱਟੀ ਇਕ ਕਸਰਤ ਕਰਦਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਂਹ ਘੁਮਾਉਂਦਾ ਮੁੱਕੀ ਐਨ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਅੱਗੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)

ਸ਼ਾਹ : ਓਏ ਆਲਾ ਸਿੰਘ...ਇਹ ਬਾਂਹ ਕੀ ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ ਖੱਡੀ ਵਾਂਗ ਉਤਾਂਹ ਠਾਂਹ ਕਰ ਰਿਹਾ ਏਂ...ਪੱਗ ਹੀ ਲਾਹ ਦੇਣ ਲੱਗਾ ਸੀ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਸ਼ਾਹ...ਇਹ ਨਵੀਂ ਕਸਤਰ ਏ...ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਸਿਖਾਈ ਏ...(ਕਸਰਤ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ) ਇਕ, ਦੋ, ਤਿੰਨ, ਚਾਰ (ਚਾਰ ਤੇ ਫੇਰ ਮੁੱਕਾ ਉੱਤੇ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦਾ ਹੈ)...ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਏ—ਹੁਣ ਹੱਥ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਕਸਰਤ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋ ਗਈ ਏ...(ਹੱਥ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਕਸਰਤ ਇਕ, ਦੋ, ਤਿੰਨ, ਚਾਰ ਕਰਕੇ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ) ਮਾਸਟਰ ਕਹਿੰਦਾ ਏ, ਜੇ ਗਰੀਬ ਬੰਦੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁਕਤੀ ਕਰਨੀ ਏ ਤਾਂ ਇਹ ਹੱਥ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਕਸਰਤ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਮੁੱਕਾ ਵੱਟਣ ਵਾਲੀ

ਕਸਰਤ ਕਰੇ...(ਕਸਰਤ ਫੇਰ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਸ਼ਾਹ : ਓਏ ਇਹ ਕਿਉਂ ?

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਮਾਸਟਰ ਕਹਿੰਦਾ ਏ ਪਹਿਲੀ ਕਸਰਤ ਏ 'ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀਆਂ ਆਲੀ' ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਕਸਰਤ ਏ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਾਲੀ। ਗਰੀਬ ਬੰਦੇ ਨੇ ਜੇ ਮੁਕਤੀ ਲੈਣੀ ਏ ਤਾਂ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਾਲੇ ਰਾਹ ਉਹਨੂੰ ਤੁਰਨਾ ਪਵੇਗਾ...ਇਕ, ਦੋ, ਤਿੰਨ...।

(ਕਸਰਤ ਫੇਰ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)

ਸ਼ਾਹ : ਵੇਖ ਲਓ ਹੁਣ ਗੀਤਾਂ ਵੀ ਨਵੀਆਂ ਚੱਲ ਪਈਆਂ ਨੇ...(ਕਸਰਤ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਵਹੀ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੀ ਏ) ਮੁੱਕੀ ਉੱਤੇ ਚੁੱਕੀ ਨਹੀਂ, ਵਹੀ ਥੱਲੇ ਡਿੱਗੀ ਨਹੀਂ...(ਵਹੀ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕਰਦਾ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)

ਪਿੱਛੋਂ ਆਵਾਜ਼ : ਤੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਦੋ ਹੋਰ ਪਾਤਰ ਹਨ...ਨੱਥੂ ਮਹਿਰਾ ਅਤੇ ਉਹਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਕਰਮੀ।

(ਨੱਥੂ ਮੰਚ 'ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਕਰਮੀ ਵੀ ਚਾਹ ਦੀ ਗੜਵੀ ਚੁੱਕੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।)

ਕਰਮੀ : ਲੈ ਚਾਹ ਪੀ ਲੈ...।

ਨੱਥੂ : ਤੂੰ ਆਪ ਪੀ ਲਈ ਏ।

ਕਰਮੀ : ਮੇਰਾ ਚਿੱਤ ਰਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ।

ਨੱਥੂ : ਹੁਣ ਤਾਂ ਦੁੱਧ ਦੀ ਛਿੱਟ ਵੀ ਬਾਜ਼ਾਰੋਂ ਲਿਆਉਣੀ ਪਏਗੀ।

ਕਰਮੀ : (ਉਦਾਸੀ ਵਿਚ) ਕੀ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ ?

ਨੱਥੂ : ਹੁਣ ਸੂਰਜੀ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਵੀ ਲਾਹੁਣਾ ਹੋਇਆ।

ਕਰਮੀ : ਬੁੱਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁੱਕਾਂ ਪੈਸਾ ਸੂਰਜੀ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ... ਪਰ ਸੂਰਜੀ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਿਆ।

ਨੱਥੂ : ਬੁੱਕਾਂ ਦੇ ਬੁੱਕ ਤਾਂ ਵਿਆਜ ਹੀ ਸੀ...ਮੂਲ ਤਾਂ ਉਥੇ ਦਾ ਉਥੇ ਹੀ ਖਲੋਤਾ ਏ।

ਕਰਮੀ : ਉਹਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇ...ਜਿਥੇ ਅੱਗੇ ਉਡੀਕ ਕੀਤੀ ਏ...ਹੋਰ ਥੋੜੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਲਵੇ।

ਨੱਥੂ : ਨਹੀਂ...ਉਹ ਨਹੀਂ ਉਡੀਕਦਾ।

ਕਰਮੀ : ਉਡੀਕੇਗਾ ਕਿਉਂ...ਉਹਨੂੰ ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀ ਜੋ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਖਲੋਤੀ

ਦਿਸਦੀ ਏ...ਪਹਿਲੀ ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾ ਗਈ...ਇਹ ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀ ਮੈਨੂੰ ਖਾ ਜਾਏਗੀ...ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀਆਂ ਦੀ ਤਕਦੀਰ ਵੀ ਸਾਡੀ ਤਕਦੀਰ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਏ।

ਨੱਥੂ : ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਹ ਕਰਜ਼ਾ ਉਹਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮੇਹਨਤ ਖਾ ਜਾਏਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕਰਦਾ...ਅੰਬੋ ਦੇ ਵਿਆਹ ’ਤੇ ਚੁੱਕਿਆ ਕਰਜ਼ਾ ਪਹਿਲੇ ਮਾਂ ਦਾ ਜਾਨ ਲੇਵਾ ਹੋਇਆ, ਜਦੋਂ ਪਹਿਲੀ ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀ ਸ਼ਾਹ ਬੂਹੇ ਤੋਂ ਸੰਗਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ...ਬਾਪੂ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵੇਲੇ ਚੁੱਕਿਆ ਕਰਜ਼ਾ ਹੁਣ ਏਸ ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀ ਲਈ ਸਰਾਪ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ...ਬਾਪੂ ਦੇ ਰੋਗ ਦਾ ਮਰਦੇ ਦਮ ਤਕ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ।

ਕਰਮੀ : ਗਰੀਬ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਰੋਗ ਅਵੱਲੇ ਹੀ ਲੱਗਦੇ ਨੇ।

ਨੱਥੂ : ਬੰਦੇ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵੀ ਤਾਂ ਖੁਰਾਕ ’ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ...ਬਾਪੂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਹੀ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਬੁੱਢੇ ਵਾਰੇ ਲਈ ਕੁਝ ਬਚਾ ਲਏ ਤਾਂ ਜੋ ਲੋੜ ਪੈਣ ’ਤੇ ਖਰਚ ਸਕੇ...ਪਰ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅੱਡੀਆਂ ਰਗੜ ਕੇ ਉਹਨੇ ਜਾਨ ਦੇ ਦਿੱਤੀ।

ਕਰਮੀ : ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਦੂਜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਬੁੱਢਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾਂ ਪੈਨਸ਼ਨਾਂ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ...ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੁੱਢਿਆਂ ਲਈ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : (ਆਉਂਦਾ ਹੋਇਆ) ਸਰਕਾਰ ਇਥੇ ਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ...ਬੁੱਢਿਆਂ ਨੂੰ ਫਾਹੇ ਲਗਾਏ...ਇਹਦੇ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹਦੀ ਲੋੜ ਹੈ...(ਬੰਦ ਮੁੱਕੀ ਵਾਲੀ ਕਸਰਤ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਕਰਮੀ : ਸਮਝ ਲਈ ਗੱਲ...ਹੁਣ ਬਹਿ ਜਾ ਤੇ ਚਾਹ ਪੀ ਲੈ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਆਹੋ ਭਾਬੀ...ਚਾਹ ਪਿਆ ਦੇ, ਤੇਰੇ ਗੁਣ ਗਾਵਾਂਗੇ।

ਨੱਥੂ : ਪੀ ਲੈ ਭਰਾਵਾ...ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀ ਦੇ ਦੁੱਧ ਦੀ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਆਖਰੀ ਚਾਹ ਪੀਣੀ ਏ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਕਿਉਂ ਕੀ ਹੋਇਆ ?...(ਨੱਥੂ ਚੁੱਪ ਏ) ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਏ ਭਾਬੀ।

ਕਰਮੀ : ਸ਼ਾਹ ਆਇਆ ਸੀ...ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਉਹਦਾ ਪੈਸਾ ਦਿਉ...ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਜਾਵੇਗਾ...ਤੂੰ ਹੀ ਦੱਸ ਭਰਾਵਾ ਜੇ ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀ ਨਾ ਰਹੀ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲੇਗਾ ?

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਕਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਲਏ ਸੀ ਨੱਥੂ ਸ਼ਾਹ ਕੋਲੋਂ।

ਨੱਥੂ : ਬਾਪੂ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਵੇਲੇ ਹੀ ਥੋੜੇ-ਥੋੜੇ ਕਰਕੇ ਫੜੇ ਸੀ...ਪੰਜ ਸੌ ਤੋਂ

ਵੱਧ ਕੀ ਹੋਣੈ...ਹੁਣ ਸ਼ਾਹ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਬਣਾਈ ਫਿਰਦਾ ਏ...ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹਿਸਾਬ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਇਆ ?

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਹਿਸਾਬ ਉਹਦੀ ਮਾਂ ਦਾ...ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਗਾਲ੍ਹ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗੀ ਸੀ...ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਸਟਰ ਕੋਲੋਂ ਹਿਸਾਬ ਲਗਵਾ...ਉਹ ਬੜੇ ਹਿਸਾਬ ਜਾਣਦਾ ਏ...ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਹਿਸਾਬ ਜਾਣਦਾ ਏ...(ਕਸਰਤ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਕਰਮੀ : ਤਾਹੀਓਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ ਏਂ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਭਾਬੀ ਉਹਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਰੱਬ ਵਰਗਾ ਆਸਰਾ ਏ...ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਦੇ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪੈਂਦੀਆਂ...ਉਹ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਸਮਝਾ ਦੇਂਦਾ ਏ।

ਨੱਥੂ : ਕਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ?

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕਿ ਕਿੱਲੇ ਬੱਧੀਆਂ ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀਆਂ ਸ਼ਾਹ ਕਿਵੇਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਸਭ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਏ... ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ...ਸ਼ਾਹ ਆਵੇ ਨਾ, ਉਹਨੂੰ ਵਹੀਆਂ ਸਮੇਤ ਮਾਸਟਰ ਕੋਲ ਲੈ ਆਵੀਂ ਤੇ ਫੇਰ ਜਿਵੇਂ ਮਾਸਟਰ ਆਖੇਗਾ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਕਰਾਂਗੇ...(ਭਾਬੀ ਨੂੰ) ਭਾਬੀ ਚਾਹ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬਥੇਰੀ ਪੀਵੀ ਦੀ ਏ...ਤੇਰੇ ਘਰ ਦੀ ਖ਼ਾਸ ਸੁਆਦ ਏ।

ਕਰਮੀ : ਇਹ ਸਭ ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀ ਦੀਆਂ ਬਰਕਤਾਂ ਨੇ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਤੇਰੀਆਂ ਹੀ ਆਖਾਂਗੇ।

(ਉੱਠਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਹ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਐਨਕ ਵਿਚੋਂ ਦੇਖਦਾ ਹੈ।)

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਰਾਮ ਰਾਮ ਸ਼ਾਹ।

ਸ਼ਾਹ : ਰਾਮ ਰਾਮ...ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਬੜੀਆਂ ਚਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਨੇ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਭਾਬੀ ਤੇ ਦਿਉਰ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ ਨੇ...ਤੇਰੇ ਢਿੱਡ ਪੀੜ ਕਿਉਂ ਪੈਂਦੀ ਏ।

(ਕਸਰਤ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)

ਸ਼ਾਹ : (ਸੰਭਲਦੇ ਹੋਏ) ਹੱਦ ਹੋ ਗਈ ਏ ਬਈ ਖਰਮਸਤੀਆਂ ਵਾਲੀ...(ਨੱਥੂ ਵੱਲ)...ਤੇ ਫੇਰ ਕੀ ਸੋਚਿਆ ਨੱਥਿਆ ? ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਨੇ ਕਿ ਮਹਿੰ ?

ਨੱਥੂ : ਸ਼ਾਹ ਇਹਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਤਾਂ ਹੀ ਕਰਾਂਗੇ, ਪਹਿਲੇ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਸਿੱਧਾ ਕਰ ਲਈਏ।

ਸ਼ਾਹ : ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਤੈਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ...ਹੁਣ ਕਿਹੜੀ ਬਿੱਲੀ ਨਿੱਛ ਗਈ ਏ।

ਨੱਥੂ : ਬਿੱਲੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ...ਪਰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪਈ ਲੱਗਦੀ ਕਿ ਰਕਮ ਏਨੀ ਕਿਉਂ ਖੜ੍ਹੀ ਏ।

ਸ਼ਾਹ : ਰਕਮ ਤਾਂ ਖੜ੍ਹੀ ਹੀ ਏ...ਇਹ ਕਿਉਂ ਖੜ੍ਹੀ ਏ, ਇਹ ਵਹੀ ਪਈ ਬੋਲਦੀ ਏ।

ਨੱਥੂ : ਕੁਝ ਚਿਰ ਹੋਰ ਰੁਕ ਲਵੋ...ਸੂਦ ਵੱਲੋਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਦੇ ਢਿੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਸ਼ਾਹ : ਸੂਦ ਤਾਂ ਮਿਲਦਾ ਏ...ਪਰ ਮੂਲ ਲਈ ਜ਼ਾਮਨੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਅੱਜ ਤੇਰੇ ਕਿੱਲੇ ਮਹੀਂ ਖੜੀ ਏ...ਮੁੱਲ ਭਾਵੇਂ ਇਹਦਾ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਹਦੇ ਬਦਲੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਖਾਤਾ ਖ਼ਤਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ 'ਤੇ ਪਿਆ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ...ਮੈਨੂੰ ਭਲਾ ਸਿਆਣਾ ਕੌਣ ਆਖੇਗਾ ?

ਕਰਮੀ : ਪਰ ਮਹਿੰ ਸਾਡੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਏ...ਅਸੀਂ ਦੁੱਧ ਵੇਚ ਕੇ ਤੁਹਾਡਾ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਚੁਕਾ ਦੇਵਾਂਗੇ।

ਸ਼ਾਹ : ਦੁੱਧ ਵੇਚ ਕੇ ਚੁਕਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਵਿਆਜ ਹੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ।

ਕਰਮੀ : ਸ਼ਾਹ ਜੀ...ਮੈਂ ਵੀ ਪੰਜ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਭਾਂਡਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹਾਂ... ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਏ...ਤਿਹਾਰਾਂ ਵੇਲੇ ਵਾਧੂ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਫੇਰ ਮਹਿੰ ਦਾ ਦੁੱਧ।

ਸ਼ਾਹ : ਇਹ ਗੱਲ ਤੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਵੀ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ...ਪਰ ਗੱਲ ਤਾਂ ਉਥੇ ਹੀ ਖਲੋਤੀ ਹੈ।

ਕਰਮੀ : ਪਰ ਇਹ ਮਹਿੰ ਸਾਡਾ ਰਿਜ਼ਕ ਏ...ਨਿੱਕੀ ਕੱਟੀ ਤੋਂ ਇਹਨੂੰ ਪਾਲਿਆ ਏ...ਤੇ ਹੁਣ ਇਹਦੀ ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਏ।

ਸ਼ਾਹ : ਦੁੱਧ ਵਾਲੀ ਹੋਈ ਏ ਤਾਂ ਹੀ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਪਿਆ ਦੇਂਦਾ ਹੈ...ਬਾਕੀ ਜੇ ਤੁਹਾਡਾ ਮਹੀਂ ਨਾਲ ਏਨਾ ਹੀ ਪਿਆਰ ਏ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦੇਵੋ ਤੇ ਮਹੀਂ ਆਪਣੇ ਕਿੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹੀਂ ਰੱਖੋ।

ਨੱਥੂ : ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਕਿਥੋਂ ਦੇ ਦੇਈਏ...ਹਿਸਾਬ ਕਰੋ ਫੇਰ ਦੇਖ ਲੈਨੇ ਹਾਂ।

ਸ਼ਾਹ : ਹਿਸਾਬ ਕੋਈ ਲੁਕਿਆ ਏ...ਇੰਝ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਸਰਪੰਚ ਦੇ ਘਰੇ ਚਲੇ ਚੱਲਦੇ ਹਾਂ...ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਨੱਥੂ : ਸਰਪੰਚ ਦੇ ਨਹੀਂ...ਮਾਸਟਰ ਕੋਲ ਚਲੇ ਚੱਲਦੇ ਹਾਂ...ਉਹ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾ ਦੇਵੇਗਾ।

ਸ਼ਾਹ : ਮਾਸਟਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਏ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ...ਇਹ ਵਹੀਆਂ ਦਾ

ਹਿਸਾਬ ਉਹਨੂੰ ਆਪ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਲੱਗਣਾ....ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਾਏਗਾ ਭਲਾ ?

ਨੱਥੂ : ਤੁਸੀਂ ਚੱਲੋ ਤਾਂ ਸਹੀ...ਏਨੀ ਰਕਮ ਏ...ਮੇਰੀ ਵੀ ਤਾਂ ਤਸੱਲੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ।

ਸ਼ਾਹ : ਚੱਲ ਫੇਰ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਇਤਰਾਜ਼ ਏ...ਵਹੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹਿਸਾਬ ਦਾ ਅੱਖਰ-ਅੱਖਰ ਲਿਖਿਆ ਏ।

ਪਿੱਛੋਂ ਆਵਾਜ਼ :

ਹਰ ਅੱਖਰ ਲਹੂ ਦਾ ਤੁਪਕਾ
ਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਵਹੀ ਸਾਡੀ ਜਾਨ ਲੈ ਗਈ
ਅਸੀਂ ਰਹਿ ਗਏ ਹਉਕੇ ਭਰਦੇ
ਅੱਖਰਾਂ ਅੱਗੇ ਵਾਹ ਨਾ ਚੱਲੀ
ਤੇਰੀ ਜੂਨ ਨਾ ਬਦਲੀ ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਗਰੀਬਾ ਵੇ
ਮਨੁੱਖ ਭਾਵੇਂ ਚੰਨ ਪੁੱਜਿਆ...

(ਮਾਸਟਰ ਅਤੇ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।)

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਮਾਸਟਰ ਜੀ...ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਗੱਲ ਸਮਝਾ ਦੇ ਬਈ ਰੱਬ ਦੇ ਮਾਂਹ ਕਿੰਝ ਮਾਰੀਦੇ ਨੇ।

ਮਾਸਟਰ : ਕੀ ਮਤਲਬ ਏ ਤੇਰਾ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਇਥੇ ਵਿਹਲੜ ਐਸ਼ ਕਰਦੇ ਨੇ...ਮੇਹਨਤੀ ਭੁੱਖੇ ਮਰਦੇ ਨੇ...ਇਹ ਬੜਾ ਸਵਾਲ ਹੈ...ਭਲਾ ਗਰੀਬ ਬੰਦੇ ਨੇ ਉਹਦੇ ਮਾਂਹ ਕਦੋਂ ਮਾਰੇ ਸਨ...ਬਸ ਇਹ ਇਕ ਵਾਰੀ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾ ਦੇ, ਫੇਰ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਪਾਣੀ ਭਰੂੰਗਾ।

ਮਾਸਟਰ : ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਨੇ ਰੱਬ ਦੇ ਮਾਂਹ ਨਹੀਂ ਮਾਰੇ...ਇਕ ਵਾਰੀ ਉਹ ਸਾਰੇ ਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਰੱਬ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਵੀ ਟਿਕਾਣੇ ਆ ਜਾਏ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਣ।

ਮਾਸਟਰ : ਕੱਲ੍ਹ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਤੈਨੂੰ ਸਮਝਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਕਸਰਤ ਦੱਸੀ ਸੀ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਆਹੋ (ਕਸਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ) ਪਰ ਮਾਸਟਰ ਜੀ, ਜਦੋਂ ਗਰੀਬ ਕੱਠੇ ਹੋਣੇ ਨੇ...ਫੇਰ ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਹੁਣ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਵੇਖੋ ਮੰਡੀ ਸੇਠਾਂ ਨੇ ਦਾਜ ਦੇ ਬਦਲੇ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਸਾੜ ਦਿੱਤੀ... ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਉਹਨੂੰ ਫੂਕ ਦੇਣ ਲੱਗੇ ਸੀ। ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਸੇਠਾਂ ਨੂੰ ਹਥਕੜੀ ਵੀ ਲੱਗ ਪਈ, ਪਰ ਸਾਲੇ ਮੇਰੇ ਫੇਰ ਛੁੱਟ ਗਏ। ਕਹਿੰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹਾ ਪੈਸਾ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ।

ਮਾਸਟਰ : ਪਰ ਇਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੱਥਕੜੀ ਲਵਾ ਦਿੱਤੀ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਪਰ ਗੱਲ ਤਾਂ ਫੇਰ ਉਥੇ ਹੀ ਆ ਗਈ...ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਣਾਂ ਓਹੀ

ਸੇਠ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦੇਣਗੇ...ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦਾਜ ਆਏਗਾ। ਜਿਹੜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਏ...ਉਹ ਦੂਜੇ ਦਾਜ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਲੈਣਗੇ।

ਮਾਸਟਰ : ਪਰ ਜੇਕਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਹਦਾ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਣਗੇ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਲਾ ਇਹੋ ਕੰਮ ਥੋੜਾ ਏ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੇਠਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾਓ ਰੱਖਣ ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਲਾਠੀਆਂ ਖਾਂਦੇ ਰਹਿਣ।

ਮਾਸਟਰ : ਫੇਰ ਤਾਂ ਗੱਲ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣੀ ਏ...।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਗੱਲ ਰਹਿਣੀ ਹੀ ਉਥੇ ਹੈ।

ਮਾਸਟਰ : ਤੇਰਾ ਮਤਲਬ ਏ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਘਰਸ਼...ਜੱਦੋਜਹਿਦ ਦਾ ਕੋਈ ਫ਼ਾਇਦਾ ਨਹੀਂ...ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਜੋ ਲੜੀ ਗਈ, ਉਹਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਫ਼ਾਇਦਾ ਨਹੀਂ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਦਿਸਿਆ...ਬਾਂਦਰ ਮੂੰਹੀ ਚਲੇ ਗਏ ਕਾਲੇ ਮੂੰਹੀ ਆ ਗਏ।

ਮਾਸਟਰ : ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਫਾਂਸੀ ਚੜ੍ਹਿਆ...ਉਹਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਫ਼ਾਇਦਾ ਨਹੀਂ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਿਆ ਬਾਤਾਂ...ਸੂਰਮਾ ਲਾੜੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਗਿਆ...ਇਕ ਵਾਰੀ ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਹੋ ਗਈ।

ਮਾਸਟਰ : ਆਲਾ ਸਿਆਂ...ਉਹਦੀ ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਕਿ ਉਹ ਲਾੜੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਗਿਆ...ਸਗੋਂ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਹਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਇਆ...ਪਰ ਦੁੱਖ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਵੇ ਕਿ ਉਹਦੀ ਇਨਕਲਾਬ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤੀ...ਸਿਰਫ਼ ਲਾੜੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਵਿਆਹੁਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਯਾਦ ਰੱਖੀ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਮਾਸਟਰ ਜੀ...ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਭੰਗ ਦੇ ਭਾੜੇ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦਿੱਤੀ...ਨਾ ਅਸੀਂ ਲਾੜੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਵਿਆਹਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਾੜੀ ਨੂੰ।

(ਸ਼ਾਹ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਸ਼ਾਹ : ਇਹ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਕਿਹੜੀ ਲਾੜੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੈ।

ਮਾਸਟਰ : ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣਾ...ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਸ਼ਾਹ : ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਵਰਗੇ ਤਾਂ ਮਾਵਾਂ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਜੰਮਦੀਆਂ ਨੇ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਸ਼ਾਹ ਵਰਗੇ ਰੋਜ਼ ਜੰਮਦੀਆਂ ਨੇ...ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰਤੀ ਲੁੱਟ ਖਾਧੀ ਏ।

ਸ਼ਾਹ : ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ...ਆਜ਼ਾਦੀ ਬੜੀ ਚੀਜ਼ ਏ...ਜਦੋਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਆਈ ਏ, ਦੇਸ਼ ਦਿਨ ਦੁਗਣੀ ਰਾਤ ਚੌਗੁਣੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਏ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਵਹੀ ਵਿਚ ਨੱਥੇ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਵੀ ਦਿਨੇ ਦੁਗਣਾ ਤੇ ਰਾਤੀਂ ਚੁਗਣਾ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦਾ ਏ।

ਸ਼ਾਹ : ਇਹ ਆਲਾ ਸਿਆਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਬਰਕਤ ਏ ਕਿ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਬਿਜਲੀ ਜਗਦੀ ਪਈ ਏ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਇਹ ਕੀਹਦੀ ਬਰਕਤ ਏ ਕਿ ਸਾਡੀ ਝੁੱਗੀ ਵਿਚ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨੇਰਾ ਏ।

ਸ਼ਾਹ : ਪਹਿਲੋਂ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰੋਂ ਅਨਾਜ ਮੰਗਵਾਉਂਦੇ ਸਾਂ...ਹੁਣ ਅੰਨ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਭਰੇ ਹੋਏ ਨੇ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਪਰ ਗਰੀਬ ਪਹਿਲੇ ਵੀ ਭੁੱਖੇ ਮਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਭੁੱਖੇ ਮਰਦੇ ਨੇ।

ਸ਼ਾਹ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ ਏ ਕਿਆ ਬਾਤ ਹੈ ਉਹਦੀ ?

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਗਰੀਬ ਪਹਿਲੇ ਵੀ ਕੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸੌਂਦੇ ਸਨ...ਹੁਣ ਵੀ ਕੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸੌਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨਾਲ ਕੀ ?

ਸ਼ਾਹ : ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਮੱਤ ਹੀ ਪੁੱਠੀ ਹੋ ਗਈ ਏ...ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਇਹਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝਾਓ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਤਾਂ ਬੜਾ ਕੁਝ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਨੇ...ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤੀ ਏ।

(ਕਸਰਤ ਕਰਦਾ ਏ...ਸ਼ਾਹ ਝੇਂਪਦਾ ਏ।)

ਨੱਥੂ : (ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ) ਮਾਸਟਰ ਜੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਕ ਤਕਲੀਫ਼ ਦੇਣੀ ਏ।

ਮਾਸਟਰ : ਦੱਸ ਨੱਥਿਆ ਤਕਲੀਫ਼ ਕਾਹਦੀ ?

ਨੱਥੂ : ਸ਼ਾਹ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲ ਹਿਸਾਬ ਕਰਕੇ ਗਵਾਹੀ ਪਾਉਣੀ ਏ।

ਮਾਸਟਰ : ਗਵਾਹੀ ?

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਆਹੋ ਮਾਸਟਰ ਜੀ...ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਸਹੀ ਪਾਉਣੀ ਏ ਕਿ ਸਾਡੇ ਨੱਥੇ ਦੀ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿੰਨੀ ਛਿੱਲ ਲਾਹੀ ਏ।

ਸ਼ਾਹ : ਓਏ ਆਲਾ ਸਿਆਂ...ਕੀ ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਛਿੱਲ ਲਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ?

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਨਹੀਂ...ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਲੱਥੀ ਛਿੱਲ 'ਤੇ ਮਲ੍ਹਮ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹੋ।

ਸ਼ਾਹ : ਹਲਾ...ਵਿਚ ਨਾ ਬੋਲ, ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੇ।

ਮਾਸਟਰ : ਨੱਥਿਆ ਬਈ ਗੱਲ ਕਰ।

ਨੱਥੂ : ਗੱਲ ਇੰਝ ਏ ਮਾਸਟਰ ਜੀ...ਬਾਪੂ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਸ਼ਾਹ ਕੋਲੋਂ ਕੁਝ ਰਕਮ ਪਕੜੀ ਸੀ...ਕੋਈ ਪੰਜ-ਛੇ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਨੇ।

ਮਾਸਟਰ : ਕਿੰਨੀ ਰਕਮ ਸੀ।

ਨੱਥੂ : ਰਕਮ ਤਾਂ ਪੰਜ ਸੌ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੀ...ਸ਼ਾਹ ਕਹਿੰਦਾ ਏ ਉਹ ਹੁਣ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।

ਸ਼ਾਹ : ਮੈਂ ਥੋੜਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ...ਖਾਤਾ ਕਹਿੰਦਾ ਏ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਖਾਤਾ ਵੀ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਏ।

ਨੱਥੂ : ਮੈਂ ਕਹਿੰਨਾ ਹਾਂ...ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਵਿਆਜ਼ ਪੂਰਾ ਦੇਂਦਾ ਰਿਹਾ...ਫੇਰ ਰਕਮ ਕਿਵੇਂ ਵਧ ਗਈ ?

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਉਹ ਇੰਝ ਵਧ ਗਈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਤੂੰ ਵਿਆਜ ਦਿੱਤਾ...ਉਹ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਾਤੇ ਵਿਚ ਲਿਖ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹਦੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਤੂੰ ਸ਼ਗਨ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਤੇਰਾ ਖਾਤਾ ਪੰਜ ਸੌ ਤੋਂ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਬਣ ਗਿਆ।

ਸ਼ਾਹ : ਮਾਸਟਰ ਜੀ, ਇਹਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਵਾਓ...ਹਰ ਵੇਲੇ ਅਵਾ-ਤਵਾ ਬੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਏ।

ਮਾਸਟਰ : ਅੱਛਾ...ਆਲਾ ਸਿਆਂ ਗੱਲ ਕਰ ਲੈਣ ਦੇ।

ਸ਼ਾਹ : ਮਾਸਟਰ ਜੀ ! ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਨੱਥੂ ਵਿਆਜ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਰਿਹਾ...ਪਰ ਵੇਲੇ ਕਵੇਲੇ ਹੋਰ ਵੀ ਰਕਮ ਫੜਦਾ ਰਿਹਾ ਏ।

ਨੱਥੂ : ਸ਼ਾਹ ਹੋਰ ਰਕਮ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਫੜੀ...ਉਹ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਪਰਤਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਸ਼ਾਹ : ਉਹ ਤਾਂ ਵਿਆਜ ਪਰਤਾਂਦਾ ਰਿਹਾਂ...ਮੂਲ ਤਾਂ ਵਧਦਾ ਹੀ ਗਿਆ।

ਨੱਥੂ : ਹੱਦ ਹੋ ਗਈ ਏ ਸ਼ਾਹ ਬੇਈਮਾਨੀ ਵਾਲੀ।

ਸ਼ਾਹ : ਨਾ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਬੇਈਮਾਨ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਏਂ...ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਤਰਲੇ ਕੱਢਦਾ ਸੀ...ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ...ਇਸੇ ਲਈ ਗੂਠੇ 'ਤੇ ਗੂਠਾ ਲਗਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਏ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਦਿਖਾ ਖਾਂ ਸ਼ਾਹ ਕਿਹੜਾ ਗੂਠਾ ਏ।

ਸ਼ਾਹ : ਇਹ ਵੇਖ ਇਹ ਗੂਠਾ।

ਮਾਸਟਰ : ਕਿਉਂ ਨੱਥਿਆ ਗੂਠਾ ਤੇਰਾ ਏ ?

ਨੱਥੂ : ਗੂਠਾ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਹੀ ਏ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਪਰ ਮਾਸਟਰ ਜੀ...ਇਹ ਜੋ ਉਪਰ ਲੰਡਿਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਏ, ਉਹ ਤਾਂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ।

ਸ਼ਾਹ : ਓਏ ਇਹ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੀ ਲਿਖਣਾ ਸੀ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਤੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਤੂੰ ਲਿਖਿਆ ਏ, ਉਹ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ

ਮੰਨ ਲਵੇ...ਓਏ ਨੱਥਿਆ ਤੂੰ ਮੁੱਕਰ ਜਾ।

ਸ਼ਾਹ : ਓਏ ਤੂੰ ਆਪ ਵੀ ਬੇਈਮਾਨ ਏਂ...ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੇਈਮਾਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਏਂ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਓਏ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕਿਹੜੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਕੀਤੀ ਏ...ਨੱਥਿਆ ਤੂੰ ਅੜ ਜਾ।

ਸ਼ਾਹ : ਅੜ ਕਿਵੇਂ ਜਾਏ...ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੂਹੇ ਬੱਧੀ ਮਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲਿਜਾਣੀ ਏ... ਮੇਰੀ ਰਕਮ ਵਾਪਸ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਮਹੀਂ ਵਾਪਸ ਆਵੇਗੀ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਉਏ ਤੂੰ ਪੰਜ ਸੌ ਦੇ ਬਦਲੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਵਾਲੀ ਮਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹਣ ਵਾਲਾ ਕੌਣ ਹੁੰਦਾ ਏਂ...ਨੱਥੂ ਭੋਲਾ ਬੰਦਾ ਏ, ਇਹਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੂੰ ਆਵਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰ ਲਵੇਂ।

ਸ਼ਾਹ : ਮੇਰਾ ਪੰਜ ਸੌ ਹੁਣੇ ਰੱਖ ਦੇਵੇ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਵੇਖਿਆ ਆ ਗਿਆ ਏ ਨਾ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਏ 'ਤੇ...ਦੇ ਦੇਵਾਂਗੇ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ।

ਸ਼ਾਹ : ਤੂੰ ਵੱਡਾ ਸ਼ਾਹ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਏਂ...ਮੈਥੋਂ ਭੁੱਲਿਆ ਨਹੀਂ...ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਾਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਰਕਮ ਲਊਂ ਜਾਂ ਬੂਹੇ ਬੱਧੀ ਮਹਿੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲਿਜਾਊਂ।

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਤੂੰ ਕੀ ਕਰੇਂਗਾ ?

(ਕਸਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।)

ਸ਼ਾਹ : ਮਹਿੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲਿਜਾਵਾਂਗਾ। (ਨਾਲੇ ਪਿਛਾਂਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।)

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਫੇਰ ਇਕ ਵਾਰ ਕਹਿ...ਮਹਿੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲਿਜਾਵਾਂਗਾ।

(ਕਸਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।)

ਮਾਸਟਰ : ਓਏ ਜਾਣ ਦੇ ਆਲਾ ਸਿੰਘ।

ਸ਼ਾਹ : (ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ) ਮੈਂ ਤਾਂ ਥਾਣਾ ਸੱਦ ਕੇ ਲਿਆਵਾਂਗਾ।

(ਫੇਰ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਕਸਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ, ਦੋ, ਤਿੰਨ, ਚਾਰ ਆਖ ਕੇ ਨੱਥੇ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਮਾਸਟਰ : ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਆਦਤੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੇ ਨੇ...ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸ਼ਾਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਛਿੱਲ ਲਾਹੁੰਦਾ ਏ...ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸ਼ਾਹ ਵਰਗੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਸਾਰੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਛਿੱਲ ਲਾਹੁੰਦੇ ਨੇ...ਜੇ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਲੁੱਟ ਰੁਕ ਸਕਦੀ ਏ।

(ਕਰਮੀ ਲੱਸੀ ਦਾ ਛੰਨਾ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।)

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਲਓ ਭਾਬੀ ਸਾਡੀ ਲੱਸੀ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਈ ਹੈ।

ਕਰਮੀ : ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀ ਦੇ ਦੁੱਧ ਦੀ ਲੱਸੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆ ਆਵਾਂ...ਫੇਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੀ ਪਿਲਾਉਣ ਹੋਵੇ ਕਿ ਨਾ।

ਨੱਥੂ : ਕਮਲੀਏ...ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬੂਹੇ ਤੋਂ ਖੋਲ੍ਹੇਗਾ।

ਕਰਮੀ : ਕੀ ਮਤਲਬ ?

ਆਲਾ ਸਿੰਘ : ਉਹ ਜਾਂਦਾ ਪਿਆ ਏ ਸ਼ਾਹ—ਇਕ, ਦੋ, ਤਿੰਨ...।

(ਨੱਥੇ ਅਤੇ ਕਰਮੀ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਉਹ ਬੰਦ ਮੁੱਠੀ ਵਾਲੀ ਕਸਰਤ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ—ਇਕ, ਦੋ, ਤਿੰਨ ਅਤੇ ਚਾਰ...ਤੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਦਰਾ ਵਿਚ ਤਿੰਨੇ ਖਲੋਂਦੇ ਹਨ। ਮਾਸਟਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਹੋਰ ਠੀਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਵੀ ਬੰਦ ਮੁੱਠੀ ਕਰਕੇ ਬਾਂਹ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਥੋਂ ਹੀ ਨਾਟਕ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬੋਲਾਂ ਨਾਲ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।)

ਇਕੱਠੇ : ਜੂਨ ਤੁਹਾਡੀ ਉਦੋਂ ਬਦਲਣੀ
ਜਦੋਂ 'ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਬਾਂਹ ਚੁੱਕਣੀ
ਚੁੱਕਣੀ—ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਦੋਂ ਮੁੱਕਣੀ

ਸਮਾਪਤ